

1940 – 1945

Een paar losse herinneringen.

Ieder Kamper boven de dertig jaar weet hoe „het” begon in de prille ochtend van de 10e mei 1940. Met een geweldige klap werd de „Lange brugge” opgeblazen. De bewoners van wat men in Kampen wel het „Overjordaanse” noemde, n.l. de Spookkade, waren ternauwernood gewaarschuwd. Toen het middengedeelte van de IJsselbrug — de „wippe” — met een donderende slag in het water terecht kwam, stonden verschillende Spookkadebewoners nog op straat vlak bij hun huizen. Op weg naar hun evacuatie-adres. Wonder boven wonder kwamen hierbij geen persoonlijke ongelukken voor. Natuurlijk sneuvelden enkele ruiten. Op de heel gebleven vensters zouden Duitse soldaten aan de avond van de 10e mei enige mitrailleur-schoten lossen, zodat de huizen aan de Spookkade open en bloot stonden voor regen, wind en ieder die naar binnen wilde. Het was daar, in tegenstelling met de stad aan de linker IJssel-oever, bezet gebied.

Hulde aan de omgeving! Er werd niet het geringste gestolen. Wel leek het in sommige huizen of er een motteninvasie was geweest. De mitrailleurkogels kon men uit crapauds en vloerkleden peuteren, waar ze, zonder weerstand via de ruiten en de gordijnen binnen gekomen, in hun vlucht gestuit waren.

In het nog vrije Kampen werd de korte tijd goed besteed. Ook het stadhuis had schade opgelopen bij het opblazen van de IJsselbrug. Vooral nadat men om halftien nog een groot deel van de brug aan de stadszijde liet exploderen.

De gemeente-administratie bracht men haastig naar een minder kwetsbare plaats in de localiteiten van de Burgwalkerk over. Daar ging men, ondanks het uitzonderlijk mooie meiweer en nog wel onder leiding van het gemeentebestuur, vuurtjes stoken. Alle paparassen waarvan men veronderstelde dat zij voor de Duitsers van waarde konden zijn, werden verbrand. Eén der wethouders vond nog gelegenheid de militaire commandant op te bellen om te wijzen op zijn houthandel aan

de overkant van de IJssel, waar de Duitsers immers zo het materiaal konden vinden voor een noodbrug. „Waarom schiet u die zaak niet in brand? Van mij mag het.”

De commandant zag er kennelijk niet veel heil in om op de 10e mei door een fikse brand de aandacht naar de stad te leiden. Als militair zal hij geweten hebben, dat Nederland er zeer zwak voor stond. Hoe snel viel de IJssellinie!

Intussen namen de Kampenaren de gelegenheid te baat om zoveel mogelijk te hamsteren. Het kleingeld raakte op en burgemeester Oldenhof liet noodgeld drukken. Men kan dit papieren noodgeld (dat bij de fa. Drukkerij Ph. Zalsman in steendruk werd vervaardigd en binnen 2 x 24 uur na de bestelling werd afgeleverd) gaan zien in het Gemeente-archief, het Frans Walkate-archief of het museum in de Broederpoort.

Gemeentelijke Dienst voor
Sociale Zaken - Kampen

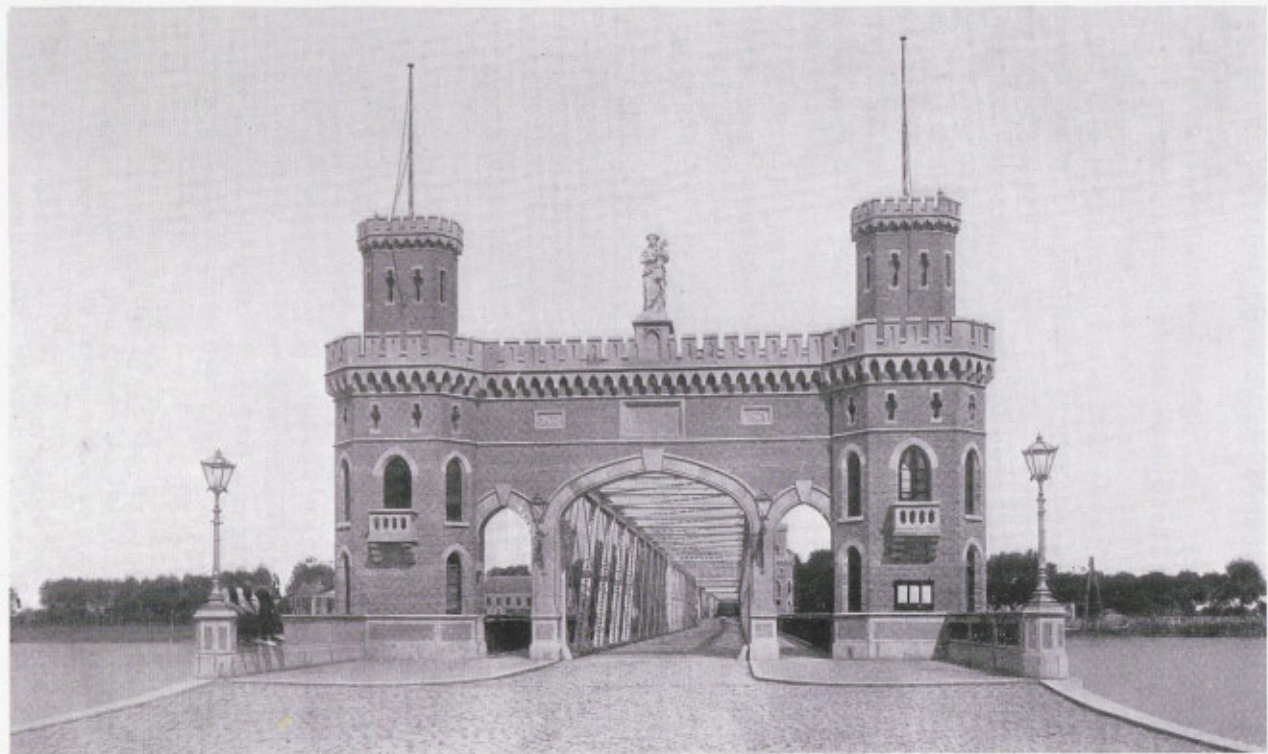
Goed voor een waarde van
ÉÉN GULDEN
voor het koopen van levensmiddelen.

De Burgemeester van Kampen,
Arnold Oldenhof

KAMPEN, Mei 1940.

De bonnen moeten, op straffe van niet-aanvaarding, éénmaal
per week, en wel op Maandag worden ingeleverd aan het
Kantoor voor Sociale Zaken.

Na hun schoten aan de overkant van de IJssel gelost te hebben, trokken de Duitse soldaten weer weg. Hun „Blitzkrieg” zocht een snellere weg om de IJssel over te komen. Kampen lag hun daarbij niet in de weg. Het zou vijf dagen duren eer zij van de Veluwe-kant uit. Kampen op een schijnbaar vreed-



De toegang tot de „Lange brug” te Kampen ± 1910.

zame manier naderden. Geen burger, noch soldaat ¹⁾ kwam hierbij om het leven.

Op 15 mei arriveerde een kleine Duitse afdeling, die als „Hafenüberwachungstelle" haar intrek nam in het huis aan de IJsselkade, daarvoor bewoond door de familie Lazonder (op nr. 21). Een dag te voren waren door een vertegenwoordiger van het Duitse bezettingsleger al gedrukte proclamaties ter onmiddellijke publicatie aan B. en W. overhandigd. Enkele dagen later kwamen er grotere afdelingen Duitse soldaten naar Kampen, die ondergebracht werden in de verlaten kazerne der S.R.O.I. en in de eveneens verlaten Generaal Van Heutszkazerne.

Op 22 mei verwijderde men de klappen van de brug, die bij het oplazen in het water terecht gekomen waren. Nu kon de scheepvaart weer doorgang vinden. Daar het spoorwegverkeer door Nederland stagneerde werd meer dan anders van de scheepvaart gebruik gemaakt. Het duurde tot 27 juli van 1940 eer de IJsselbrug in zover hersteld was, dat verkeer hierover, hoewel slechts in één richting tegelijk, weer mogelijk was.

Op 18 juni herdacht burgemeester Oldenhof in de eerste raadsvergadering na het uitbreken van de oorlog met eerbied en dankbaarheid hen die hun leven geofferd hadden voor 's-lands onafhankelijkheid. Drie Kampenaren, n.l. Jan Edink, Roelof Keppel en Kornelis Sleurink waren gesneuveld ²⁾. Ook sprak de burgemeester de wens uit, dat de Heer hen, die nog in bange onzekerheid verkeerden over hun familie, moge verblijden door goede berichten.

Het leven in Kampen kwam weer op gang. Men zou echter in de eerstvolgende jaren bij veel schokkende gebeurtenissen betrokken zijn. Wie de Kamper almanak 1946/1947 bewaard heeft, leze daar de Kamper kroniek van 1940 af; nog samengesteld door wijlen Mr. Joan H. P. Ennema. Het lijkt overbodig in herhaling te treden, daar deze almanak in verschillende bibliotheken te Kampen aanwezig is.

¹⁾ Onze militairen waren, na in de nacht van 10 op 11 mei het geschut van de Duitsers — kennelijk geen al te ver dragend geschut — beantwoord te hebben, op 11 mei bijtijds uit Kampen vertrokken in de richting Amersfoort.

²⁾ Voor Kampen's dodenlijst, zoals die is voorgelezen in de Bovenkerk op 9 juli 1945, zie men blz. 185—188 van de Kamper almanak 1946/1947.

In dit herdenkingsjaar van de bevrijding 1945 kan men telkens in de kranten lezen over de activiteiten van verschillende georganiseerde verzetsbewegingen uit de jaren 1940—1945. Onder deze voormalige verzetsbewegingen zijn er, die hun organisatie tot een hechte vereniging hebben bijeengehouden. Zelfs twintig jaar ná de vrede zijn deze verenigingen blijven bestaan en komen zij zo nu en dan in het nieuws. Men hoort hun stemmen bij elke herdenking.

Soms kan men de gedachte niet van zich afzetten, dat de velen, die rechtlijnig en als vanzelfsprekend hun geweten gevolgd hebben, zonder enige ophef en zonder enige organisatie, vergeten zijn. Geheel afgezonderd van dit „Klein verzet” — de benaming is van dr. Jan Romein — zouden de grote georganiseerde verzetsbewegingen nooit op gang gekomen zijn. Mede omdat deze steunen moesten op een betrouwbare achterban.

Het waren dikwijls eenvoudige mensen, die hun leven en hun geld op spel gezet hebben, omdat zij het niet laten konden. Hoewel zij heel goed begrepen, wat er op spel stond. Men vond hen overal in Nederland en zelfs in het Duitse grensgebied van Overijssel: de graafschap Bentheim en omgeving.

„Hier eindigt het land, maar niet het volk” moet er vroeger op een grenssteen gestaan hebben. Is er ooit een onderzoek ingesteld, naar het aantal Nederlanders, dat in deze grensstreken ondergedoken is geweest? Vooral bij de leden van de Gereformeerde kerken („Altreformierte Kirchen in Niedersachsen”) aldaar, horende bij de classis Oostfriesland of de classis Bentheim. Tot in 1939 — toen Hitler het verbod — zijn in deze gemeenten de Nederlandse psalmen gezongen en werd er zowel in het Nederlands als in het Duits gepreekt. De predikanten voor deze kerken werden en worden dikwijls opgeleid te Kampen. Zowel in Nederland als in dit grensgebied waren en zijn de predikanten over en weer beroepbaar. In een enkele pastorie van het Duitse deel der Geref. kerken in Nederland kon en kan het u overkomen welkom geheten te worden door een uit Kampen of IJsselmuiden afkomstige domineesvrouw.

Er waren nog andere — tegenwoordig bijna vergeten —

facetten aan het stille verzet door velen gepleegd zonder hier iets bijzonders in te zien.

Schr. dezes woonde tijdens de tweede wereldoorlog in de, ietwat Scandinavisch aandoende, stad Groningen, waar de Duitsers gedurende de belegering door Canadese troepen in april 1945 het mooie oude hart uitgebrand hebben. Een onzinnige wraakneming over de verloren oorlog. Mogelijk ook over het taaie verzet, waar de bezetters in de jaren 1940/45 hun wreedheid tegenover plaatsten. Het gebeurde dat de „SS-Sturmbahnführer“ Haase op een zonnige zondagochtend per auto van het Scholtenshuis vertrok en de stad uitreed naar omliggende dorpen, overal de dood rond zich zaaiende. Daarvoor stopte hij een paar keer in de stad, in Bedum en elders. Even aanbellen, vragen of een zoon of man thuis was, Kwam deze te voorschijn, dan richtte Haase zijn pistool op de man en schoot hem voor de ogen van de ouders, van vrouw en kinderen pardoos een kogel door het hoofd.

Iedereen in Groningen wist wat bezetting betekende. Wie denkt hier niet aan de vroegere rector van het Gereformeerde gymnasium te Kampen: dr. R. J. Dam? Opgepakt als voor-aanstaand illegaal werker. Meteen verhoord, gefolterd en daarna vóór de Canadezen uit naar het Noorden vervoerd. Tegelijk met anderen werd hij, even voor de Canadezen Groningen bereikten, op 10 april 1945 uit de gevangenis te Assen gehaald en ergens tussen Groningen en Assen doodgeschoten. Zonder vorm van proces, zoals men spinnen onder de voet trapt. Een volkomen zinloze moordpartij.

Om vlak voor het einde van een verloren oorlog nog mannen en vaders op een dergelijke manier van kant te maken, deed — naar gebleken is niet ten onrechte — het ergste vrezen voor de wijze waarop in Groningen om de vrijheid gevochten zou worden ³⁾.

Zowat midden in de bezettingstijd kwam de „cultuurkamer“ opdagen. Verschillende toneelspelers volgden hun geweten

³⁾ Er kwamen in de paar dagen, dat de strijd om de stad Groningen duurde, behalve de gesneuvelde Canadese soldaten en soldaten van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, nog een groot aantal ongewapende burgers om het leven. De laatsten werden door Duitse mitrailleurs gedood nadat zij hun brandende huizen ontvluchten.

door zich niet voor het verplichte lidmaatschap op te geven. „Klein verzet”, dat van moed en liefde voor het vaderland getuigde. Onder hen de bekende Eduard Verkade.

Van openlijk spelen was geen sprake meer. Echter, men moest toch leven. Wie „goed” was en zich naar het Noorden wendde, kon daar op hulp rekenen. Zelfs van een zijde, waarvan men het niet zou verwachten. Er zat zeer zeker humor in de wijze waarop mensen, waarvan de meesten niet tot de getrouwe schouwburgbezoekers gerekend konden worden, zich voor Eduard Verkade beijverden. Je hoort het de stad-Groninger zeggen: „Cultuurkamer! Deugt ja niets van! Goed dat die Verkade geen lid worden wil”.

Onder leiding van dr. Smilde⁴⁾ werd Eduard Verkade uitgenodigd om een Shakespeare-middag te geven. Dr. Smilde trad als gastheer op in de uitgeruimde suite van zijn huis. Een behoorlijke toegangsprijs zou zorgen, dat onze beroemde toneelspeler niet zonder gevulde buidel hoefde te vertrekken. De suite vulde zich met een aan elkaar bekend en vertrouwd publiek, dat zeer genoot van Macbeth. Voorgedragen, zoals Verkade dat kon. Hoewel dit meer den twintig jaar geleden is, zie ik soms nog in gedachten Verkade gestalte geven aan dit prachtige drama. Geheel alleen, zonder toneel als achtergrond, gewoon in zijn colbertpak. Onvergetelijk!

Binnenschippers

Verscheiden schippers hebben hun domicilie in Kampen. Deze varende groep mensen, gewend hun eigen gang te gaan, zijn tamelijk onbekend voor de meeste „vaste huizen” bewonende Kampenaren. Daarom is het goed één van hen aan de lezers van de Kamper almanak voor te stellen. Als een — tot nu toe onbekende — held pleegde Harm Brunning verzet; helemaal alleen onder donkere omstandigheden, zonder het geringste overleg met anderen. Zoals uit het vervolg zal blijken, was deze Kamper schipper hierin lang de enige niet. Om die reden een eresaluut voor alle schippers „naast God schipper op hun schip”, die hun broodwinning in de steek

⁴⁾ Thans directeur van de 2e Chr. H.B.S. te Groningen.



Dr. R. J. Dam.

lieten omdat zij niet voor de vijand wensten te varen ⁵⁾).

Het gebeurde in de buurt van Zutphen, waar schipper Brunning was blijven liggen omdat zijn vrouw zwaar ziek in het Zutphense ziekenhuis opgenomen was. Duitsers hadden het motorschip „Verwisseling” zien liggen. Zij kwamen aan boord en eisten van de schipper, dat hij hun tegen goede beloning met zijn schip diensten zou verlenen. Varen voor de Duitsers in ruil voor een zeer ruime betaling en . . . eten. Het spreekt vanzelf, dat weigeren niet geaccepteerd kon worden.

Schipper Brunning zei niet veel. Wetende dat zijn vrouw in het ziekenhuis lag en daar wel sterven zou, wilde hij liever geen gevangenis riskeren. Toch was hij vastbesloten. „Niet doen, hij vertikte het”. Daar hoefde hij zelfs niet over te denken of te praten. Hij mompelde iets over de ziekte van zijn vrouw en dat hij haar op moest zoeken. Dat kon, „ach ja gewiss”, dat kon nog wel even. Morgenochtend zouden de Duitsers weer komen om verder af te spreken.

Teneinde niet gedwongen te worden, stapte Brunning 's avonds eenvoudig met zijn enige dochter van boord en zocht onderdak bij een vertrouwde boer in de buurt. Zij konden komen met pak en zak.

Wat schipper Brunning verwacht had, gebeurde. De Duitsers namen zijn schip in beslag. Na een paar dagen zag hij, dat de „Verwisseling” vastgemaakt werd aan een lange sleep van gevorderde schepen, via de IJssel en het IJsselmeer op weg naar Duitsland. Het drong tot hem door dat er dus ook anderen waren, die geen schip meer onder de voeten hadden omdat zij, door voor de Duitsers te varen, zouden helpen het land leeg te halen. En wie weet, als je eenmaal toegegeven had moest je misschien wel munitie vervoeren om je eigen landgenoten mee dood te schieten.

Kijk, ze waren klaar. De sleepboot toeterde en de sleep ging verder. Brunning zag zijn eigen schip langzaam stroomafwaarts verdwijnen. Daar ging niet alleen zijn broodwinning met zijn huis, maar tevens zijn vermogen, waarvoor hij bijna een leven lang geploeterd had. Plotseling besepte hij dat zijn

⁵⁾ Van de heldendaden der grote koopvaardij is iets meer bekend. Onze prinses Margriet weet, wie bij haar doop het peetschap op zich namen. In dit opstel gedenken wij de binnenschippers.

dochter naast hem stond en hem meetrok. Ook zij had de „Verwisseling” zien wegslepen.

Er zouden nog meer moeilijke dagen komen. Hoewel het verwacht was, de slag kwam zwaar aan toen zijn vrouw, de moeder van zijn dochter, overleed. Stil droegen vader en dochter hun verdriet. Soms kropte het de voormalige schipper naar de keel. Wat was hij nu? Een schipper zonder schip, zonder vrouw, zonder schipperswerk. Wanhopig? Nee, dat niet.

Evenals veel andere schippers was ook Brunning gewend te denken in Bijbelse termen. „Wacht op den Here, houd altijd goede moed! Wees sterk en Hij zal uw hart versterken”⁶⁾.

Stormweer sloeg de hele sleep op het IJsselmeer uit elkaar. De „Verwisseling” kwam op het Kampereiland terecht. Waar het schip leeggeroofd en tot een wrak gemaakt werd. Door wie? Zeer waarschijnlijk niet door Duitsers of N.S.B.-ers. Alles wat los, maar ook planken, die vast zaten, roofde men.

Intussen hielden de schipper en zijn dochter zich, door hand- en spandiensten te verrichten, in leven op de gastvrije boerderij in de omgeving van Zutphen. Het was ruim een jaar na de bevrijding toen eindelijk iemand aan de schipper vertelde: „Man, jouw schip ligt op het Eiland. Ga toch eens kijken”.

Harm Brunning ging op onderzoek uit. Op het Eiland vond hij inderdaad een karkas, maar het was zijn schip. De barbaarse ruwheid waarmee zijn schip vernield was bracht hem in pijnlijke verbazing. Hij begreep dit niet. Evenwel zijn schip, zijn eigen motorschip had hij terug. Het kon misschien weer in orde komen en het kwam in orde.

Schipper Brunning heeft er niet lang meer op gevaren. Hij stierf te Kampen aan de IJsselkade op het schip, dat zolang zijn eigendom geweest was. Zoals het overlijdensbericht meldde: „In de hope des eeuwige levens . . . in de ouderdom van 66 jaar” op 1 september 1952. Al zwaar ziek had hij zijn dochter de „Verwisseling” als bruidsschat meegegeven bij haar huwelijk met een jonge schipper.

⁶⁾ Uit psalm 27.

Denn wir fahren gegen England

Een onmisbaar element in onze samenleving vormen de „losse” werknemers of zoals men vroeger te Kampen zeide: „de sjouwermannen”. Een havenstad kan niet bestaan zonder hun hulp. Tegenwoordig probeert men op alle mogelijke wijzen hun zeldzaamheid op de krappe arbeidsmarkt te vervangen door elektrische lieren en andere hefwerktuigen. Geheel zonder mankracht zal men toch, ondanks alle techniek, geen schip kunnen lossen.

Vlak vóór de oorlog was er — en dit kon men evenzeer betreuren — geen gebrek aan losse arbeidskrachten. De werkgever had de beste werklui voor het uitzoeken. Wat een sjouwerman te bieden had lag vooral in zijn lichaamskracht; ook in zijn handigheid en in zijn gezond verstand. Met die lichaamskracht ging het in de oorlog niet te best. „Je kunn'n oe tot de nekke volstopp'n en dan gëf 't nog niks. De vrouwe zegt: 't Kump van 't vet. Det muj ebb'n en det krieg ie niet. Die smerige moffen! Melk, blauw van ellende, des dan voor de kienders, en varders ook oast gien piezeltien vet”⁷⁾.

Eén van hen stond op de Oorgatsbrug en keek met heel zijn wezen en glundere kop naar de Burgel. Hoe vaak stonden wij er vroeger niet te grijnzen als het Kamper jongelui bijna onmogelijk was hun — voor 20 cent per uur gehuurde — bootje uit de modder los te krijgen om daarna onder de Oorgatsbrug door, via het Oorgat de IJssel te bereiken. Aan een ervaren en bevaren Kamper kwajongen gelukte dit altijd. Desnoods wachtte de rest van de bemanning in het plantsoen aan de kant van het Oorgat en wrikte een lichtgewicht en handige jongen het bootje wel onder de brug door. Met een triomfantelijk „t-èkerèt-è” (dat heb ik gered; klaargespeeld) nam hij bij de beschoeiing van het Oorgat dan zijn vriendjes aan boord. De laatsten trachtten zijn succes te kleineren door te zeggen, dat het toch wel lang geduurd had. Waarop het kernachtige Kamper antwoord steevast luidde: „Skèt 't⁸⁾); skiet 'n biettien op, so ei de pliessie ier”. Want bij die beschoeiing kon men alleen komen via een grasveld van het plantsoen. Verboden te betreden.

⁷⁾ Toevallig gehoord gesprek in de Oudestraat.

⁸⁾ Onvertaalbaar. De betekenis nadert het Engelse „Never mind”.

Niet altijd nam men die voorzorgen. Als er wat meer water in de Burgel zat, wilden alle jongens van het begin tot het eind meegenieten van de bijeengebrachte centen. Wel waren de inzittenden van het bootje nog niet gelukkig als het gemodder langer duurde dan verwacht was. Al gauw stonden dan een aantal jaloerse vriendjes — wie had er zo maar twee dubbeltjes bij elkaar — heftig meelevend op de Oorgatsbrug. Een gejuich ging op als het bootje loskwam en de lieve jeugd holde naar de andere kant van de brug om te zorgen voor de gebruikelijke douche, waar de varenden snel roeiend onderuit trachtten te komen. Dat was Kampen ver voor 1940.

Nu was het oorlog en de animo om met een gehuurd bootje de IJssel op te roeien slechts in zeer geringe mate aanwezig. Wat zou er te zien zijn?

Het bleek, dat een paar weldoorvoede Duitse soldaten de bootjesverhuurderij ontdekt hadden. Ze huurden samen een van de ranke bootjes en probeerden nu los te komen uit de modder, die met een bedriegelijk laagje vies Burgelwater bedekt was. In plaats van los te komen kwam het bootje hoe langer hoe dieper te liggen. Het publiek op de Oorgatsbrug genoot. „Det lukt ze nooit, ze binn'n veuls te dikke." Onze man kon zijn plezier niet op. Toen boog hij zich over de brugleuning, trok met een onschuldig en belangstellend gezicht de aandacht van de vergeefs wrikkende soldaten. Daarna schalde zijn vraag over het water en tegen de wallen op: „ie var'n zeker teg'n Engeland, èh?"

Mei 1965. - Herdenkingsjaar van de bevrijding.

CORONA.



Het Oorgat voor de restauratie.